

ŠPECIFICKÉ OBJEKTY DOBY RÍMSKEJ

ZAGADNIENIE INTERPRETACJI NIEKTÓRYCH OBIEKTÓW GOSPODARCZYCH
O NIEOKREŚLONEJ FUNKCJI Z OSAD KULTURY PRZEWORSKIEJ
W POLSCE ŚRODKOWEJ

JUSTYN SKOWRON

Keywords: Poland, Roman Period, Przeworsk culture, economy, manufacturing facilities

Abstract: Interpretation of several features of unknown purpose in settlements of the Przeworsk-culture in Central Poland. The interpretation of several archaeological features in settlements of the Przeworsk-culture from the pre-Roman and Roman Periods is an important archaeological task. The example of settlements from Central Poland illustrates which types of features generate most interpretational problems, and a solution is also attempted. In general, these features can be divided into facilities associated with agriculture and those serving other utilitarian purposes. The first mentioned group comprises among others also stilt constructions intended for drying and storing corn. The other group includes features, whose preserved parts remind of hearths with more or less extended stone constructions and even with postholes. Among them we can identify tar distillation facilities, probably also smithies or features used for food preparation. These features mostly form larger clusters in a separated part of the settlement. It is to be remarked that they did not work all at the same time; these groupings have emerged as a result of a long-time settlement development.

Zagadnienie interpretacji niektórych obiektów gospodarczych o nieokreślonej funkcji należy do ważnych i bardzo zajmujących zadań archeologii. Znaczący rozwój sił wytwórczych w społeczeństwach europejskich na północ od środkowego Dunaju, mający miejsce od okresu lateńskiego i trwający przez niemal cały okres rzymski nie jest wystarczająco dobrze opisany. Dotyczy to także, jeżeli nie przede wszystkim, tego obszaru środkowoeuropejskiego Barbaricum, które zajmowała kultura przeworska. Poza wielkimi ośrodkami hutnictwa na Mazowszu, w Górach Świętokrzyskich i na Śląsku, ślady intensywnej działalności gospodarczej widoczne są na większości osad w różnym stopniu przebadanych. Fragmentaryczność zbadanego arealu prowadzi do zbyt powściągliwych lub, z drugiej strony, zbyt daleko idących wniosków. Niekiedy kilka lub kilkanaście odsłoniętych tego samego typu obiektów gospodarczych, jak na przykład piece wapiennicze lub inne, czy zespoły licznych palenisk prowokują badaczy do wyróżniania „ośrodków produkcyjnych” lub „centrów gospodarczych”. Z kolei liczne znaleziska konstrukcji o niesprecyzowanym przeznaczeniu powodują „dziurę interpretacyjną” pozbawiając nas możliwości osiągnięcia odpowiedniej wiedzy na temat podstaw gospodarczych rozwoju ówczesnych społeczności.

Badania ostatnich lat szczęśliwie dostarczają coraz więcej danych. Zwiększyła się też możliwość szerszego spojrzenia na osady, w wyniku prowadzenia badań szerokopłaszczyznowych i laboratoryjnych. Dzięki temu można już w tej chwili powiedzieć, że poziom wiedzy technicznej i stan gospodarki ludności kultury przeworskiej był znacząco wyższy niż dotychczas przypuszczano. Powoduje to daleko idące konsekwencje umożliwiając wreszcie odniesienie poziomu ówczesnej wytwórczości i wiedzy do bogactwa kultury materialnej. Niestety brak możliwości interpretacji wielu obiektów gospodarczych powoduje w efekcie przykry fakt nie podawania przez niektórych autorów opisów takich obiektów, a nawet ich wymiarów. Tak jest na przykład m.in. w cytowanym niżej przypadku, bardzo przecież interesującej osady w Jankowie 40 (Jurkiewicz/Machajewski 2006).

Praca niniejsza ma na celu przybliżenie na podstawie na podstawie wybranych, często jednostkowych przypadków, tych elementów struktury gospodarczej z osad ludności kultury przeworskiej, których funkcja sprawia trudności interpretacyjne. Pragnę także dokonać próby przedstawienia udokumentowanych możliwości określenia przeznaczenia takich konstrukcji. Podstawą analizy jest obszar Polski środkowej (Skowron 2010b, 419-420, ryc. 1), która ma, jak dotychczas, najliczniejszą listę przebadanych, a także opublikowanych osad kultury przeworskiej. Wszystkie omawiane stanowiska pochodzą z województwa łódzkiego.

W niniejszej pracy często będę się odwoływał do wiedzy etnograficznej. Wśród części archeologów panuje przekonanie, że analogie etnograficzne są tylko w niewielkim stopniu uprawnione przy analizie użyteczności obiektów prahistorycznych. Pozwalam sobie sądzić inaczej. Kultury tradycyjne posługują się bowiem takim samym podejściem logicznym w celu pozyskania najprostszych rozwiązań praktycznych od wieków. Nie można komplikować wznoszenia stogu czy urządzenia do suszenia zboża. Podobnie trudno sobie wyobrazić pozbawione oczywistych rozwiązań ciesielskich wznoszenie budynków drewnianych, bez względu na ich przeznaczenie. Stąd nie są możliwe rekonstrukcje budowli, szczególnie naziemnych, oparte jedynie na prostym łączeniu najbliższych dołków postępujących. Dobrym przykładem posługiwania się odniesieniami etnograficznymi są prace o budownictwie W. H. Zimmermanna (1998) i ostatnio A. Michałowskiego (2011). Za prawidłowym

opisem rozwiązań technicznych pojawia się możliwość identyfikacji funkcji niektórych konstrukcji. Oczywiście próby wyjaśnienia do czego służyły omawiane instalacje muszą podlegać krytyce. Można jednak znacznie zawęzić pole dyskusji.

Konstrukcje projektowane

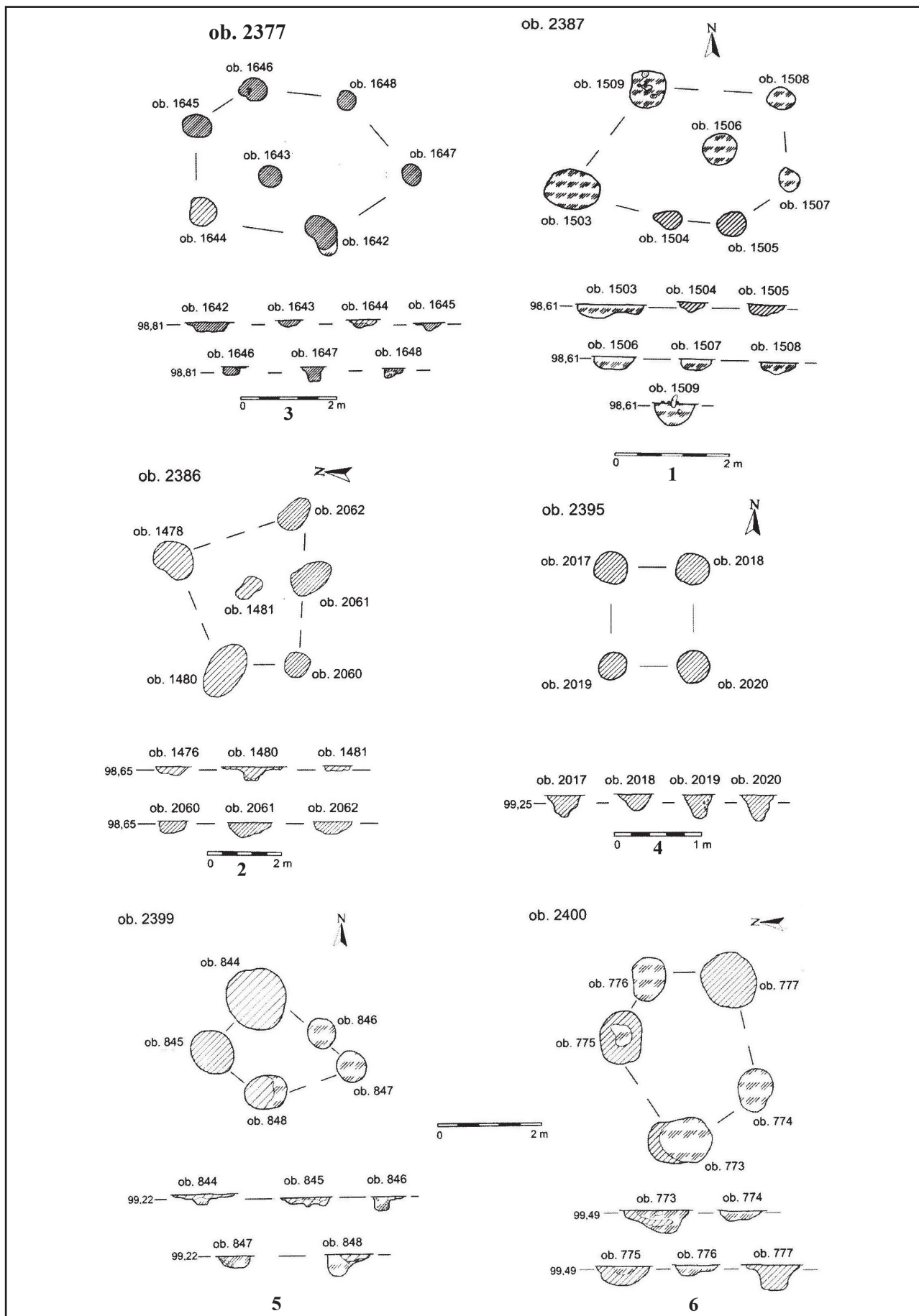
Wszystkie obiekty gospodarcze o trudnej do określenia funkcji podzieliłem na dwie zasadnicze grupy. Są to urządzenia gospodarcze przypadkowe i konstrukcje projektowane. Wśród urządzeń przypadkowych znajdują się wszelkiego rodzaju jamy uznawane za śmietniskowe oraz inne jamy o wypełniskach jednorodnych bez śladów konstrukcyjnych. Mają one nieskomplikowaną stratygrafię, a występujący w nich ruchomy materiał archeologiczny nosi odpadkowy charakter. Obiekty tego typu uznałem za spełniające jedynie doraźny charakter gospodarczy i nie zostały poddane analizie. Wszystkie pozostałe obiekty tworzą celowe konstrukcje – od najprostszych palenisk po skomplikowane struktury – wymagające zamysłu twórczego. Obiekty i konstrukcje tego ostatniego rodzaju grupują się z kolei w dwa zasadniczo odmienne zbiory. Są to urządzenia związane z produkcją rolną oraz służące w pozarolniczym zajęciom produkcyjnym. Podział ten wymagał wstępnego rozróżnienia takich obiektów.

1. Urządzenia związane z produkcją rolną

Na przebadanych w większym zakresie osadach spotyka się niekiedy owalne lub koliste, naziemne konstrukcje słupowe z jednym dołkiem posłupowym wewnątrz. Obiekty takie rozmieszczone są zwykle na zapleczu budynków lub nawet w pewnym oddaleniu od strefy mieszkalnej. Ich średnice wynoszą zwykle od 200 do 500 cm. Na osadzie w Jankowie 40 w tak zwanej „strefie A” można wyodrębnić kilka takich konstrukcji (Jurkiewicz/Machajewski 2006). Całe skupisko A stanowi najprawdopodobniej fragment jednej zagrody. Na zapleczu tego gospodarstwa znajdują się właśnie takie konstrukcje słupowe. Są to obiekty nr 2387 (tabl. I: 1), 2386 (tabl. I: 2) oraz 2377 (tabl. I: 3). Obiekt nr 2387 składa się z sześciu słupów tworzących owal z jednym słupem środkowym. Obiekt ma średnicę blisko 500 cm. Przez autorów został określony, jako trapezowaty budynek nr VI, z konstrukcją dachową opartą na jednym słupie (Jurkiewicz/Machajewski 2006, 143, tabela 41: 15). Podobnie wygląda obiekt nr 2386 o średnicach 330 i 420 cm, określony jako trapezowaty budynek nr V oraz obiekt nr 2377 o średnicach 300 i 450 cm, wg autorów: budynek nr II (Jurkiewicz/Machajewski 2006, 143, tabela 41:14, 11). Konstrukcji takich na osadzie w Jankowie 40 znajduje się więcej i występują we wszystkich strefach (zagrodach?) A, B i C. Interpretacja tych budowli wydaje się jednak niewłaściwa. Nie były to na pewno budynki. Ich kształt i konstrukcja zarówno z przyczyn praktycznych, jak i obowiązujących zawsze logicznych zasad ciesielskich nie miałyby sensu. Tak manifestujące się w ziemi relikty konstrukcji to najprawdopodobniej pozostałości zwykłych stogów palowych podpieranych ukośnymi bądź pionowo wbitymi palami lub żerdziami. Był to najprostszy sposób gromadzenia zboża. Stogi takie występują od czasów najdawniejszych po dzień dzisiejszy na terenie Polski i Europy co dokumentują obecnie wykonane fotografie (tabl. II: 1-2).

Nieco inne konstrukcje choć o podobnym przeznaczeniu to obiekty nr 2395 (tabl. I: 4), 2399 (tabl. I: 5) i 2400 (tabl. I: 6) z tej samej osady w Jankowie 40. Są to czworokątne układy dołków posłupowych o niewielkich powierzchniach wewnętrznych (od 1,5 do 5 m²) określane także jako budynki (Jurkiewicz/Machajewski 2006, tabela 41: 30, 35, 36). Wniosując z ich wielkości i rozmieszczenia, w tym przypadku na zapleczu skupiska B, zapewne kolejnej zagrody (Jurkiewicz/Machajewski 2006, 151), można wnosić, że są to ślady po platformach palowych na zboże (tabl. III: 1). Platformy takie są dobrze udokumentowane etnograficznie, a ślady po nich musiały tak właśnie wyglądać (Moszyński 1967, 244). Układano na nich zboże w formie specjalnej, najczęściej okrągłej sterty lub umieszczano tam wyplatany duży, nakrywany pojemnik na ziarno. Było to zabezpieczenie głównie przed dużymi zwierzętami oraz zalewaniem przez wody gruntowe lub rzeczne. Podobne ślady zostawiały także tak zwane brogi czyli sterty zboża lub siana układane na ziemi wyłożonej mchem lub innym izolatorem, pomiędzy trzema lub czterema słupami. Słupy takie niekiedy podtrzymywały niewielki ruchomy (podnoszony) daszek chroniący zbiory przed opadami atmosferycznymi (tabl. III: 2). Wszystkie je zaliczamy do kategorii spichrzów palowych. Mamy przykłady podobnych konstrukcji z okresu rzymskiego rozpoznanych w Dolnej Saksonii np. na osadzie Böhme, Kr. Fallingbostel, w Saksonii Anhalt na osadzie Gielde, Kr. Goslar oraz w południowej Jutlandii w Drengsted (Zimmermann 1991, 82, ryc. 3-4), a także we wschodniej Fryzji na osadzie w Brill 6 (Lehmann 2002, 114-115, tabl. 104) i w Meklemburgii (Uckemark) na osadzie w Herzsprung (Schuster 2004, 38-39, ryc. 12). W Polsce podobne obiekty rozpoznano na osadzie w Rawie Mazowieckiej 38¹. Omawiane obiekty z osady w Jankowie 40 mogą być datowane jedynie ogólnie wraz z całą osadą na okres od połowy II wieku n.e. do początków IV w. n.e.

Nieco inne funkcje spełniały koliste obiekty z osady w Stobnicy Trzymorgi 2 (tabl. IV: 1). Założone na planie okręgu konstrukcje składały się z rowu fundamentowego szerokiego na około 90 – 100 cm o miąższości 20 – 50 cm. Lepiej zachowany był obiekt oznaczony numerem 1 (tabl. IV: 2). W rów wbitych było parami prawdopodobnie osiem słupów rozmieszczonych naprzeciwległe. Wypełnisko rowu stanowił rudy piasek wyraźnie odcinający się od otoczenia. Średnica zewnętrzna konstrukcji wynosiła 500 cm, a wewnętrzna blisko 400 cm. Wewnątrz tego pierścienia, ale niezupełnie centralnie, znajdowało się prostokątne palenisko o zachowanych wymiarach 45 x 75 cm. Obok paleniska odkryto trzy mniejsze dołki po słupach. Druga, bardzo podobna konstrukcja uchwycona w mniejszym zakresie znajdowała się w południowo-wschodniej części osady. Autor badań interpretował budowlę nr 1, z pewnymi zastrzeżeniami, jako obiekt sakralny nazywając ją „świątynią 1” (Wiklak 1984, 178, ryc. 16). Miał w niej płonąć ogień podkreślając jej znaczenie kultowe. Już wobec samego faktu istnienia drugiej, podobnej budowli, trudno jest utrzymać tę hipotezę. Wydaje się, że oba urządzenia mogą mieć znacznie prostsze wyjaśnienie praktyczne. Ślady po podwójnych słupach umieszczonych w specjalnym rowie fundamentowym, zapewne osobno utwardzanym, mogą świadczyć, że słupy dźwigały ciężką, prawdopodobnie drewnianą konstrukcję. Przyjmując, że mogła to być płaska, pomostowa nakrywa, jak wynika z analogii etnograficznych. Przypuszczalnie była oparta na krzyżaku z belek lub żerdzi

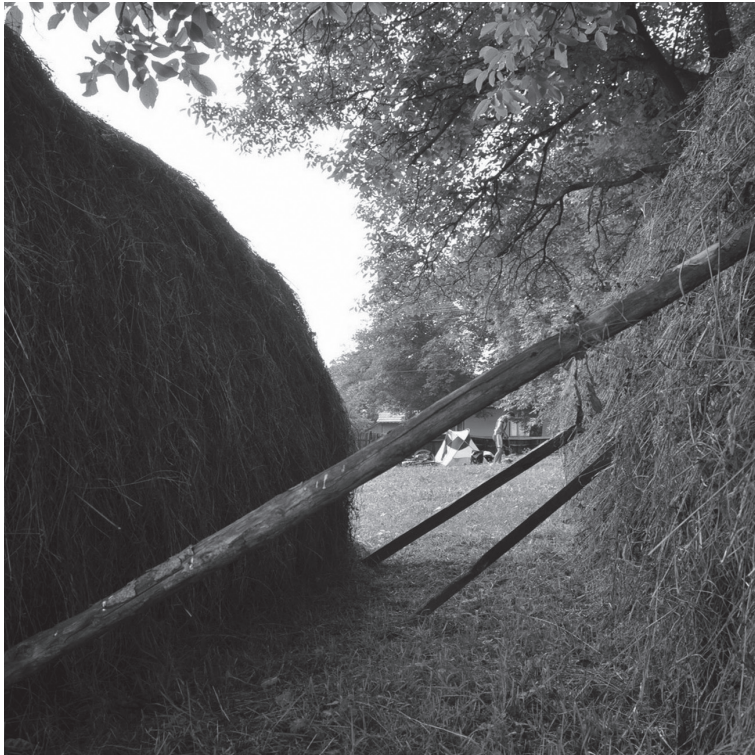
Tablica I. 1-6. Janków 40, woj. łódzkie (osada): 1-3. Owalne konstrukcje słupowe ze słupem centralnym – prawdopodobnie ślady stogów, 4-6. Czworokątne konstrukcje słupowe – ślady spichrzów palowych lub brogi (wg Jurkiewicz/Machajewski 2006, 143-144, tabl. 59-C; 61- B,C; 62-C,D; 64-A).

1

2

Tablica II. 1-2. Rumunia: 1. Stóg ukształtowany wokół słupa i podparty drągami (http://upload.wikimedia.org/Romanian_hay.jpg). 2. Drągi podpierające duży owalny stóg (<http://ecospedition.pl>).

zakleszczonych pomiędzy podwójnymi słupami. Całość nakrywy to zapewne kratownica z gałęzi bądź żerdzi, na której układano snopy zboża do suszenia. Role grzejnika spełniało palenisko, być może zabezpieczone dodatkową osłoną przed zbytnim rozprzestrzenianiem się żaru. Suszenie zboża w podobnych urządzeniach, tak zwanych osieciach, ma długie tradycje (Moszyński 1967, 212). Sposób ich konstruowania był różny, ale opierał się zawsze na podobnych zasadach podgrzewanego pomostu (tabl. IV: 3). Bardziej prymitywny sposób polegał na ustawieniu żerdzi wokół paleniska tworzących konstrukcję namiotową. Opierano o nią snopy do suszenia. Osieci umieszczano niekiedy w oddzielnych pomieszczeniach, w stodołach lub nawet osobnych budowlach (Skowron 2004, 9-11). Zapewne takimi budowłami były koliste obiekty ze Stobnicy Trzymorgi 2. Obie konstrukcje są datowane materiałem ceramicznym na późny okres lateński.

Jako spichrz można zakwalifikować tak zwana chatę nr VII z osady w Siemiechowie 2 (Jażdżewska 1988, 123). Budowla była zlokalizowana w obrębie części gospodarczej osiedla, około 20 m od strefy palenisk. Była zagłębiona w ziemię na blisko 50 cm i wzniesiona w konstrukcji słupowej, opartej na sześciu słupach, po trzy w każdej ścianie szczytowej. Miała wymiary 490 x 327 cm i powierzchnię około 16 m² (tabl. V: 1). Część centralną zajmowała tak zwana „beczka” wkopana w podłogę. Beczka miała profil trapezowaty i średnicę około 110 cm w części górnej, a 130 cm w części dolnej. W jej wypełniku znajdowała się spalenizna wymieszana z gliniastą ziemią. Bardziej szczegółowego opisu tego obiektu, jak i ewentualnych badań makroszczątków brak w publikacji. Wielkość beczki, jak i jej centralna lokalizacja oraz brak paleniska raczej wyklucza mieszkalny charakter budowli. W całym obiekcie znaleziono blisko 500 ułamków lepionych naczyń glinianych i kilkadziesiąt fragmentów toczonych. W podobny sposób przechowywano ziarno na wsiach jeszcze w XIX wieku. Umieszczano je w specjalnych jamach ziemnych o kształcie odwrotnie trapezowatym, trójkątnym lub gruszkowatym (tabl. V: 1). Ich ściany wykładano plecionką lub korą (Moszyński 1967, 242-243). Ślady „beczki” są zapewne pozostałościami takiego właśnie pojemnika magazynowego, a liczne ułamki naczyń glinianych mogły stanowić resztki mniejszych kontenerów.

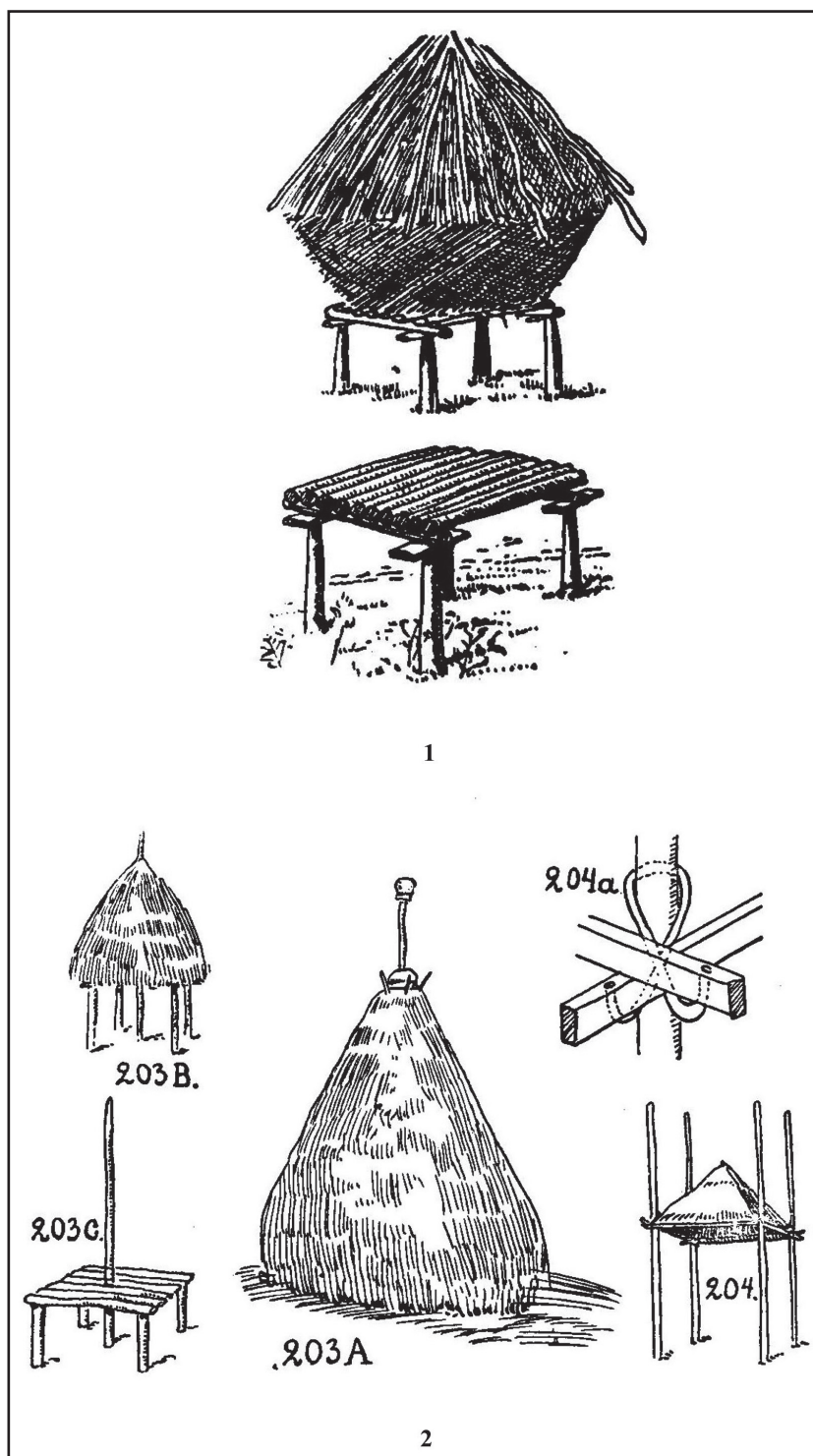

2. Urządzenia związane z produkcją pozarolniczą

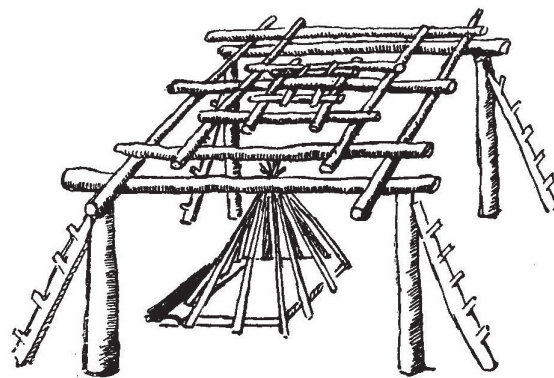
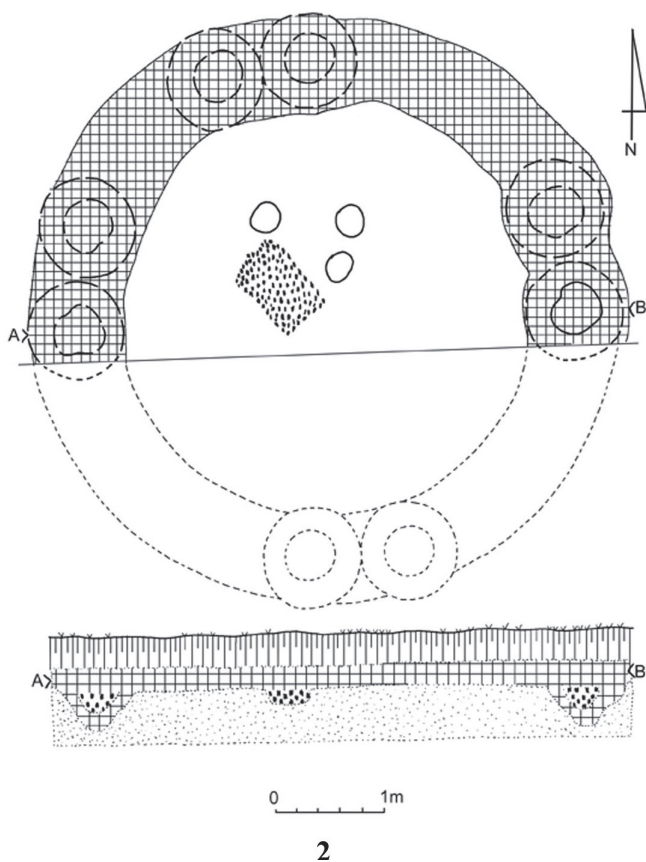
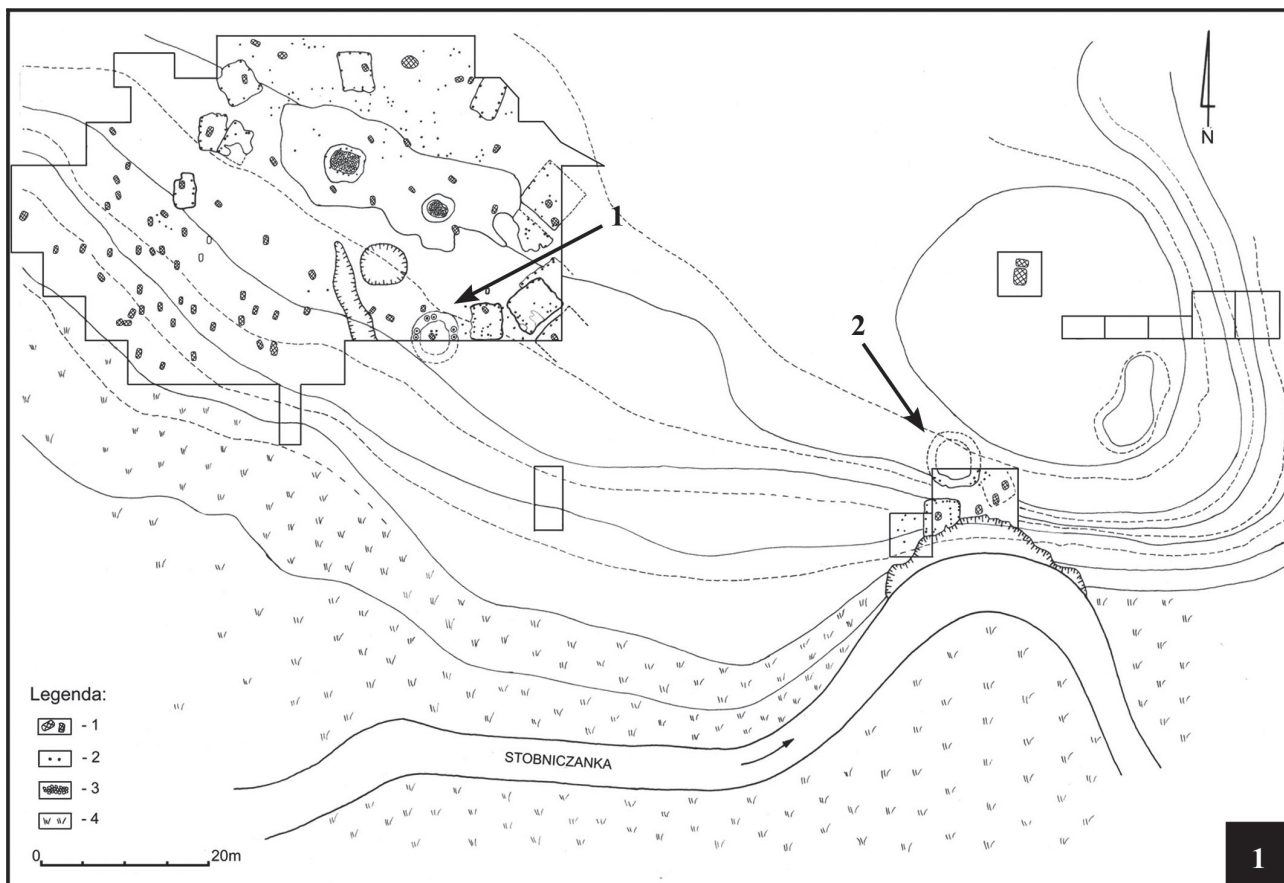
Do tej grupy znalezisk należy wiele obiektów najczęściej określanych roboczo, jako paleniska lub obiekty produkcyjne o nieokreślonym przeznaczeniu. Wszystkie z nich łączą ślady spalenizny i znaczny udział rozproszonych lub układanych w warstwy kamieni. Część z nich wyróżnia także kształt, najczęściej zbliżony do prostokąta.

Na osadzie w Róźycach Starej Wsi 3 poza licznymi paleniskami prostokątnymi, o których już wspomiano w innej pracy (Skowron 2010b, 423-424) odkryto także specyficznie skonstruowany obiekt określony przez autora, jako palenisko nr 2 (Wiklak 1995, 154, ryc. 13). Palenisko miało owalny kształt w formie pierścienia utworzonego z kamieni granitowych z uformowaną wewnątrz kotlinką (tabl. VI: 1). Po środku kotlinki tkwiła zachowana górna partia dużego kubka glinianego z facetowanymi krawędziami wylewu, a nieopodal znajdowało się odłamane ostrze nożyc żelaznych. Górna warstwa kamieni i spąg obiektu były wylepione surową gliną. Kamienie nie nosiły śladów przepalenia. Dłuższa średnica obiektu mierzyła około 100 cm. Pod częścią paleniska znajdowała się jama, zasypana przed budową konstrukcją i zalepiona od góry gliną. Całość była uszkodzona przez orkę. Wśród kamieni znaleziono kilkadziesiąt ułamków naczyń glinianych, które wraz z zachowanym fragmentem kubka pozwalają datować obiekt na schyłek późnego okresu lateńskiego. Z uwagi na brak śladów spalenizny autor określił obiekt, jako palenisko „na którym nigdy nie zapłonął ogień” (Wiklak 1995, 154). Z pozostałości, jakie udało się zadokumentować archeologicznie wynika, że są to resztki dziegielni lub małej smolarni. Dziegieć wytwarzano z kory brzoźowej, lub rzadziej z bukowej. Najstarszym i najprostszy sposobem otrzymywania dziegieli był system dwugarnkowy. Proces ten przebiegał następująco: w niewielkiej kotłince lub rowie umocnionym gliną albo kamieniami umieszczano mały garnek, do którego miał służyć destylat.

Na nim ustawiano większy garnek odwrócony do góry dnem wypełniony rozdrobnioną korą brzoźową. Między oboma garnkami umieszczano lejkowatą przegrodę, najczęściej z materiałów organicznych, z otworem przez który miał służyć gotowy produkt. Całość oblepiano gliną lub obsypywano ziemią dla ograniczenia dostępu powietrza. Dopiero nad taką instalacją rozpalano ognisko. Proces destylacji mógł trwać do dwóch dni (Nadolny 2005). Po usunięciu ogniska i kopca, odkrywano dolne naczynie, niekiedy odcinając je od górnego lub po prostu rozbijając je z uwagi na lepiszcze, które czasem powodowało przywarcie obu naczyń do siebie. Ślady jakie pozostawiała taka konstrukcja są podobne bez względu na okres chronologiczny, co przedstawiają pozostałości dziegielni z początków XX wieku (tabl. VI:2). Tak więc, dolna partia dziegielni nie musiała zawierać śladów spalenizny ponieważ palenisko znajdowało się nad nią, na wierzchu kopca. Z omawianej dziegielni pochodzi dodatkowo ostrze nożyc, które mogło służyć do rozdzielania zlepionych naczyń. Brak badań labora-

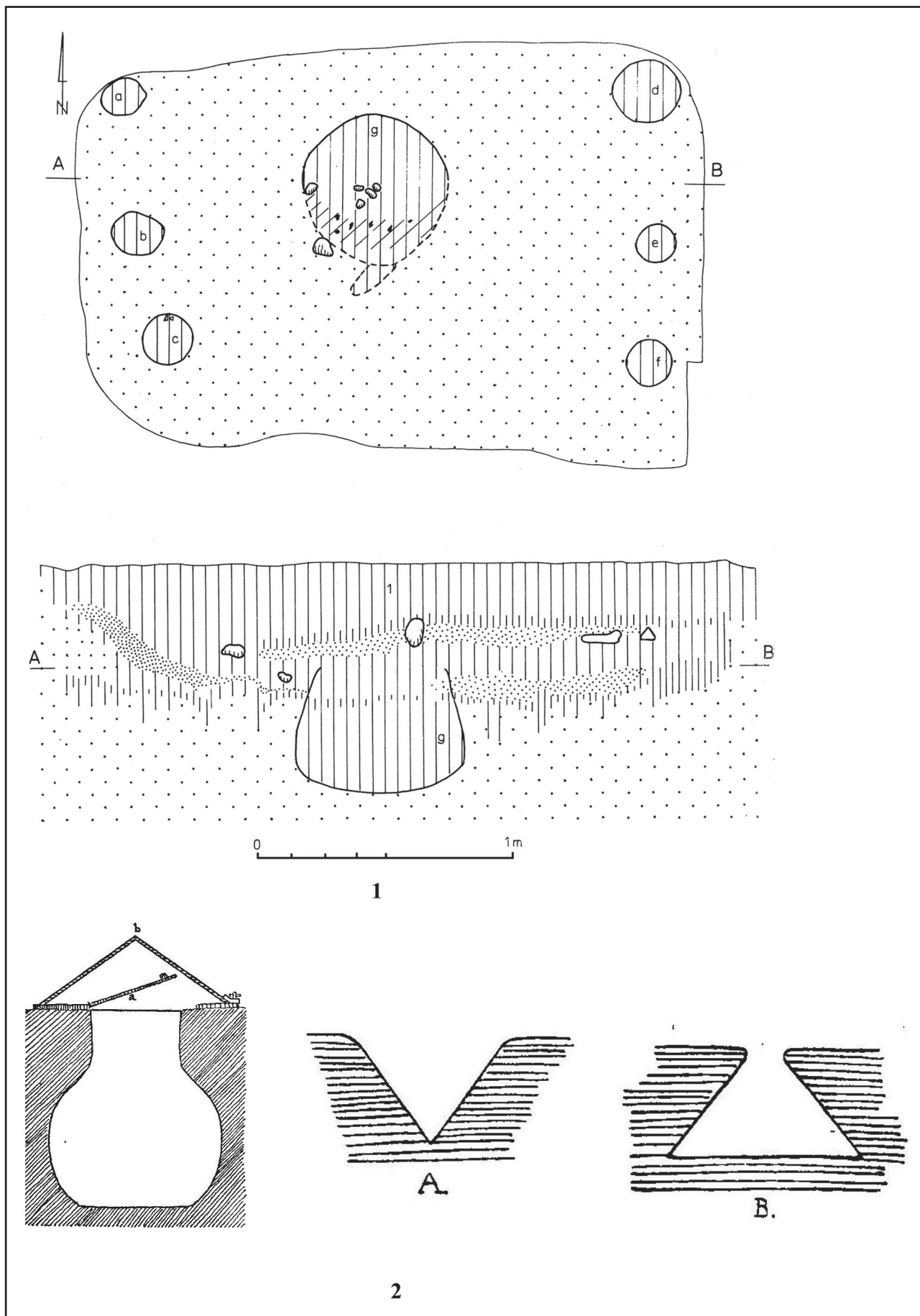

Tablica III. 1. Polesie – Polska /Białoruś: pomost palowy na zboże. 2. Pomosty palowe – 203 i bróg – 204 (wg K. Moszyński 1967, 244, 245).

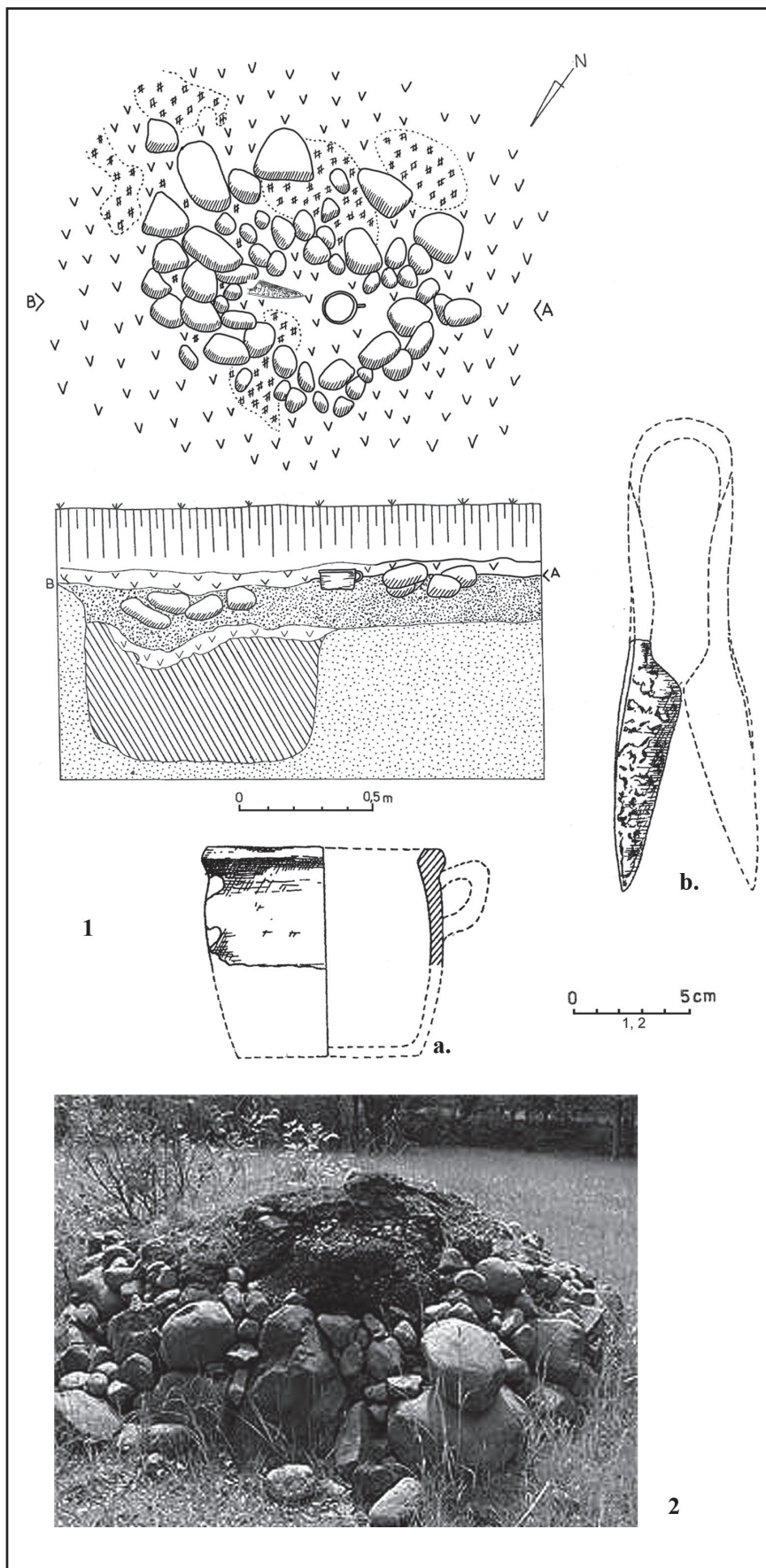

Tablica IV. 1-2. Stobnica Trzymorgi 2, woj. łódzkie (osada): 1. Plan osady z zaznaczonymi kolistymi obiektami słupowymi (wg H. Wiklak 1995, ryc. 2-3). 2. Lepiej zachowany obiekt na planie okręgu tzw. „świątynia 1” – prawdopodobnie osieć lub bróg (wg H. Wiklak 1995, 178-179). 3. Rosja, okolice Moskwy – XIX w: osieć (wg K. Moszyński 1967, 212).

Tablica V. 1. Siemiechów 2, woj. łódzkie (osada): tzw. „chata VII” (wg M. Jażdżewska 1988, 123, tabl. IX). 2. Typy jam do przechowywania ziarna – XIX/XX w. – Polska (wg K. Moszyński 1967, 242).

Tablica VI. 1. Różyce Stara Wieś 3, woj. łódzkie (osada): tzw. „palenisko 2” – prawdopodobnie dziegiarnia, a. fragment naczynia z dna kotlinki, b. ostrze nożyc żelaznych znalezionych obok naczynia (wg H. Wiklak 1995, 154, ryc. 13). 2. Polska, Wigierski Park Narodowy: ślady dziegiarni z XX w (www.wigry.win.pl).

toryjnych uniemożliwia stwierdzenie, czy pozyskiwano w niej dziegieć czy też smołę, którą z kolei otrzymywano z żywicznego drewna sosny.

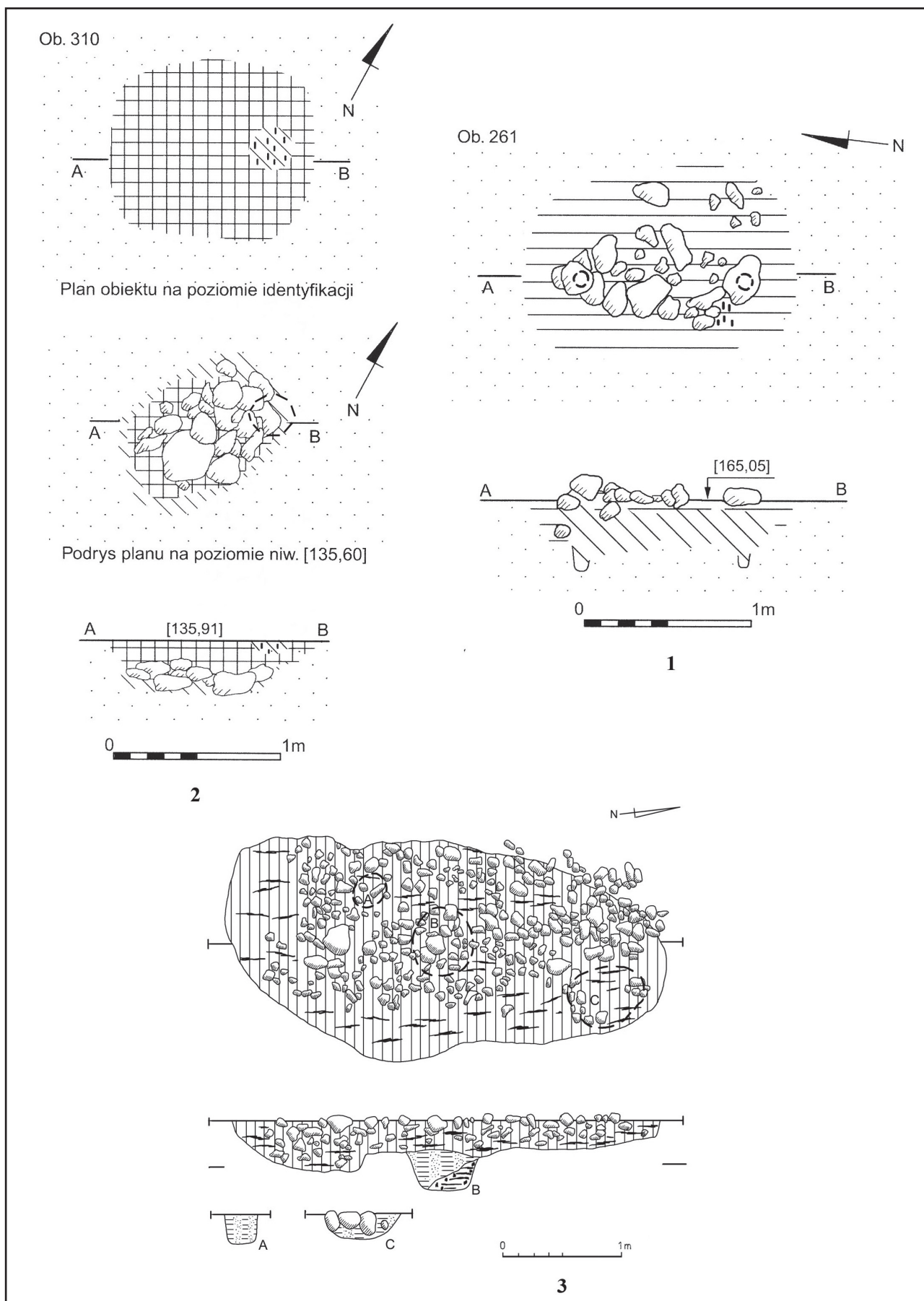
Dziegieć miał szerokie zastosowanie, jako środek antyseptyczny i bakteriobójczy, szczególnie w chorobach skóry. Ponadto stanowił smarowidło różnych części obrotowych, jak na przykład osi wozu. Był też uszczelniaczem do między innymi pojemników organicznych. Stosowano go również, podobnie jak smołę, do sklejania ze sobą różnych przedmiotów, jak na przykład grotu strzały z promieniem.

Ślady dziegiu odkryto także na osadzie w Łękach Górnych 1, w obiekcie nr 391 (Jurkiewicz/Machajewski 2008, 83) ale nie opublikowano jego rysunku, ani fotografii. Wykonano natomiast odpowiednie badania chemiczne, które potwierdziły ślady dziegiu na skorupkach naczyń (Langer/Pietrzak/Tomaszewska 2008).

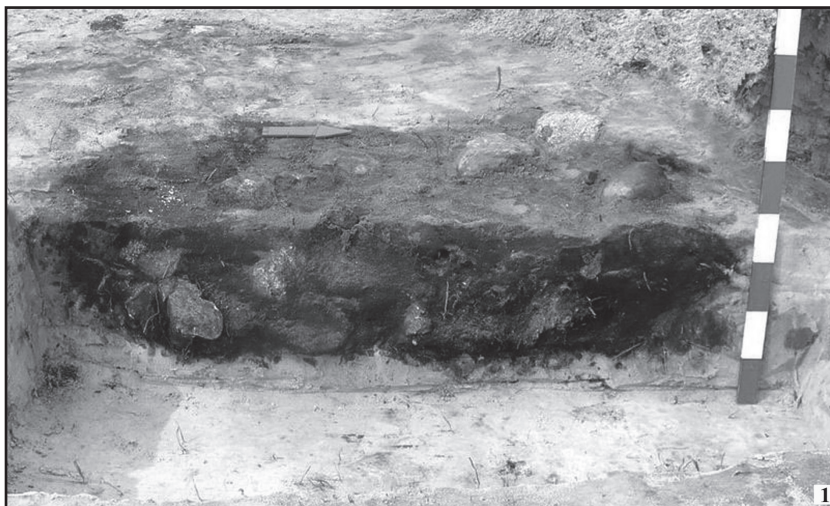
Odrębną grupą obiektów gospodarczych są paleniska lub obiekty produkcyjne ze śladami spalenizny, których duże zgrupowania są odkrywane na osadach. Przedmiotem zainteresowania będą tutaj te spośród nich, które wykazują ślady konstrukcji kamiennych lub drewnianych.

Do obiektów, które pragnę na początku omówić należą między innymi dwa o numerach 261 (tabl. VII: 1) i 310 (tabl. VII: 2) spośród kilkudziesięciu odkrytych na osadzie w Rawie Mazowieckiej 3 (Skowron 2010a) i jeden obiekt nr 242 (tabl. VII: 3) z osady w Wiktorowie 1-4 (Moszczyński 2010). Obiekt nr 261 z Rawy Mazowieckiej 3 miał kształt owalny i wymiary 170 x 116 x 39 cm. Strop wyłożony kamieniami granitowymi w dość ścisłej warstwie. Wypełnisko składało się z piasku z dużą ilością spalenizny. Na końcach dłuższej osi paleniska, w jego partii spągowej zadokumentowano dwa dołki posłupowe. Obiekt jest datowany na podstawie analizy ^{14}C na późny okres lateński. Z kolei w obiekcie 310 z tego samego stanowiska odkryto jeden dołek posłupowy, wyraźnie widoczny w części stropowej. Palenisko miało kształt prostokątny o wymiarach 106 x 90 x 18 cm. Jego dno było wyłożone ściśle przylegającymi kamieniami. Wśród kamieni i pod nimi zalegała warstwa spalenizny. Obiekt ten jest

Tablica VII. 1-2. Rawa Mazowiecka 3, woj. łódzkie (osada): 1. Obiekt 261 – palenisko ze śladami po dwóch słupach (rys. J. Olejnik wg J. Skowron), 2. Obiekt 310 – palenisko ze śladem po słupie (rys. J. Olejnik wg J. Skowron). 3. Wiktorów 1-4, woj. łódzkie (osada): obiekt 242, palenisko ze śladami po trzech słupach (wg J. Moszczyński 2010, 71, ryc. 9:6).

Tablica VIII. 1-2. Polesie 1, woj. łódzkie (osada): 1. Obiekt nr X14, 2. Obiekt nr X15 (fot. dzięki uprzejmości Fundacji Uniwersytetu Łódzkiego).

datowany metodą radiowęglową na młodszy okres rzymski. Trzy dołki posłupowe usytuowane w jednym rzędzie odkryto w spągu paleniska oznaczonego jako obiekt 242 na osadzie w Wiktorowie 1-4. Autor pracy uznał, że nie można ich wiązać z paleniskiem i stanowią część jakiejś wcześniejszej konstrukcji (Moszczyński 2010, 71). Palenisko miało kształt owalny o wymiarach 358 x 178 x 60 cm. Kamienie różnej wielkości tworzyły bruk na powierzchni. Wypełnisko stanowił brunatny piasek z warstwami spalenizny. Z udokumentowanych profili dołków posłupowych wynika, że tkwiące w nich słupy były w określonym czasie częścią paleniska i w pewnym momencie musiały zostać wyciągnięte. Szczególnie profile dołków B i C informują o tym fakcie. W obu z nich znajdują się zasypiska zawierające warstwę z wypełniska paleniska. W przypadku dołka B – warstwę spalenizny, a w dołku C – warstwę kamieni. Jedynie w obiekcie 261 z osady w Rawie Mazowieckiej znaleziono kilka ułamków ceramiki, w pozostałych obiektach brak ruchomego materiału zabytkowego.

Interpretacja opisanych konstrukcji jest niełatwa do udokumentowania. Trudno też wyjaśnić, w jakim celu umieszczano słupy w paleniskach. Najprostsza wydaje się odpowiedź, że były to czasowo urządzone rożna do pieczenia. Jest to jednak wyłącznie domysł. Wydaje się też, że mogły one pełnić różne funkcje, w zależności od aktualnych potrzeb.

Podobne obiekty o przeznaczeniu gospodarczym, ale bez śladów dołków posłupowych odsłonięto na niedawno badanej osadzie w Polesiu 1². Zadokumentowano ich w sumie 41. Były rozlokowane

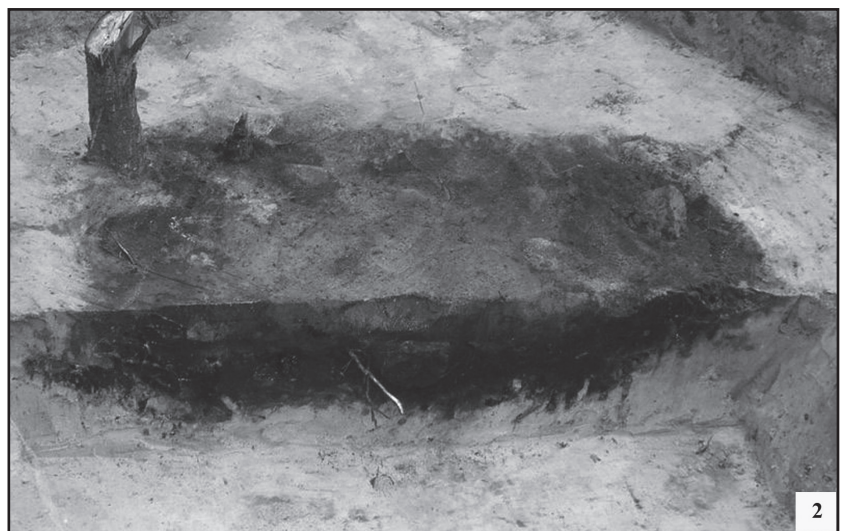
w osobnych skupiskach. Obiekty te są w większości jałowe pod względem występowania ruchomego materiału zabytkowego lub zawierają tylko niewielkie ilości ułamków ceramiki. Autorzy badań dzielą je na jamy gospodarcze zawierające warstwę spalenizny oraz jamy gospodarcze z kamieniami w wypełnisku (Kot/Piotrowska 2010). Wśród obiektów z pierwszej grupy obok jam o kształcie nieregularnym występują, jako osobny typ, obiekty prostokątne z kamieniami wewnątrz wypełniska. Należy do nich między innymi obiekt nr X14 (tabl. VIII: 1). Ma kształt prostokątny i wannowaty profil. Jego wymiary to 144 x 118 x 37 cm. Wypełnisko zawierało piasek wymieszany ze spalenizną i wyraźnie odcinającą się osobną warstwą spalenizny w części spągowej oraz liczne kamienie granitowe. Kamienie grupowały się nieregularnie w stropowej i środkowej części jamy.

W grupie drugiej mieszczą się prostokątne jamy charakteryzujące się wypełniskiem złożonym z piasku z domieszką spalenizny oraz warstwą kamieni tworzących bruk. Jamy te miały z reguły profil nieckowaty lub trapezowaty. Jako przykład mogą posłużyć obiekty nr X15 o wymiarach 150 x 114 x 34 cm (tabl. VIII: 2) i obiekt G1084, który mierzył 174 x 140 x 46 cm (tabl. IX: 1). W obu nie było ruchomego materiału zabytkowego. W obrębie tej grupy obiektów osobny typ stanowią prostokątne jamy o nieckowatym profilu i wypełnisku złożonym z piasku z domieszką spalenizny oraz sporadycznie i nieregularnie rozmieszczonymi kamieniami. Dobrym przykładem jest obiekt nr X27 (tabl. IX: 2). Miał on wymiary 112 x 102 x 22 cm. Jest dość charakterystyczne, że ślady spalenizny koncentrowały się wokół ścian jamy i przy dnie. Może to sugerować, że jama była wyłożona od wewnątrz jakimś materiałem o organicznym, który uległ spaleni.

Tych kilka przykładów z bardzo licznej grupy znalezisk odsłanianych na wielu osadach kultury przeworskiej skłania do ogólnego zakwalifikowania ich do prostych urządzeń wielofunkcyjnych. Lub też, nieco inaczej, do urządzeń, których forma nie determinuje jednoznacznie funkcji. Podobne obiekty mogły służyć różnym celom. Prawie na pewno nie były to zwykłe paleniska, gdyż takim nie nadawano by specjalnego, w tym przypadku prostokątnego kształtu. Zagadnienie komplikuje dodatkowo prawie powszechny fakt braku w takich konstrukcjach jakiegokolwiek ruchomego materiału zabytkowego. Prawidłowe rozwiązanie

problematyki ich funkcji nastęcza wyjątkowych trudności dostrzeganych przez badaczy i bywała różnie interpretowana od przeznaczenia wielofunkcyjnego po miejsca wyprężania rudy darniowej bądź obróbkę termiczną łupy żelaznej (Kolnik 1998, 153; Schuster 2004, 69-71; Skowron 2010, 423-424). W tym świetle wiele daje do myślenia palenisko pochodzące z osady kultury przeworskiej w miejscowości Tłuste 1, w woj. mazowieckim oznaczone, jako obiekt 24 (Waluś 1979). Palenisko to miało kształt prostokątny o wymiarach 140 x 100 x 33 cm (tabl. X: 1). W jego partii przydennej wzdłuż krawędzi zachodniej i częściowo północnej zachowały się ślady bierwion. W wypełniku leżały przepalone kamienie. W zasypisku nad paleniskiem znaleziono w narożniku SE zabytki żelazne: duży młot, dwa mniejsze młotki, krój i radlicę. Tuż pod nimi tkwiły jeszcze żelazne szczypce i kowadło żelazne (tabl. X: 2). Oprócz tego w obiekcie było dodatkowo kilkadziesiąt ułamków naczyń glinianych i bryła żużla żelaznego. To zupełnie wyjątkowe znalezisko jest słusznie interpretowane przez autora, jako pozostałości kuźni (Waluś 1979, 127-128). Byłaby to więc kuźnia na wolnym powietrzu, a znalezione w niej narzędzia rolnicze mogły być dziełem kowala. Autor datuje osadę na połowę III w. n.e. Pozostałości tego obiektu, jak też relikty innych z tej osady pozwalają sądzić, że została spalona, co może tłumaczyć porzucenie tak cennych narzędzi. Pewną analogię do znalezionych w omówionym obiekcie narzędzi stanowi petroglif z Val Camonica w Lombardii przedstawiający kowala posługującego się prawie identycznym kowadłem, jak wyżej zaprezentowane (tabl. X: 3). Podobnie jak obiekty produkcyjne, które między innymi są przedmiotem tej pracy, także wymienione petroglify są trudne do datowania. Najprawdopodobniej powstawały od okresu eneolitu po schyłek I tysiąclecia przed naszą erą.

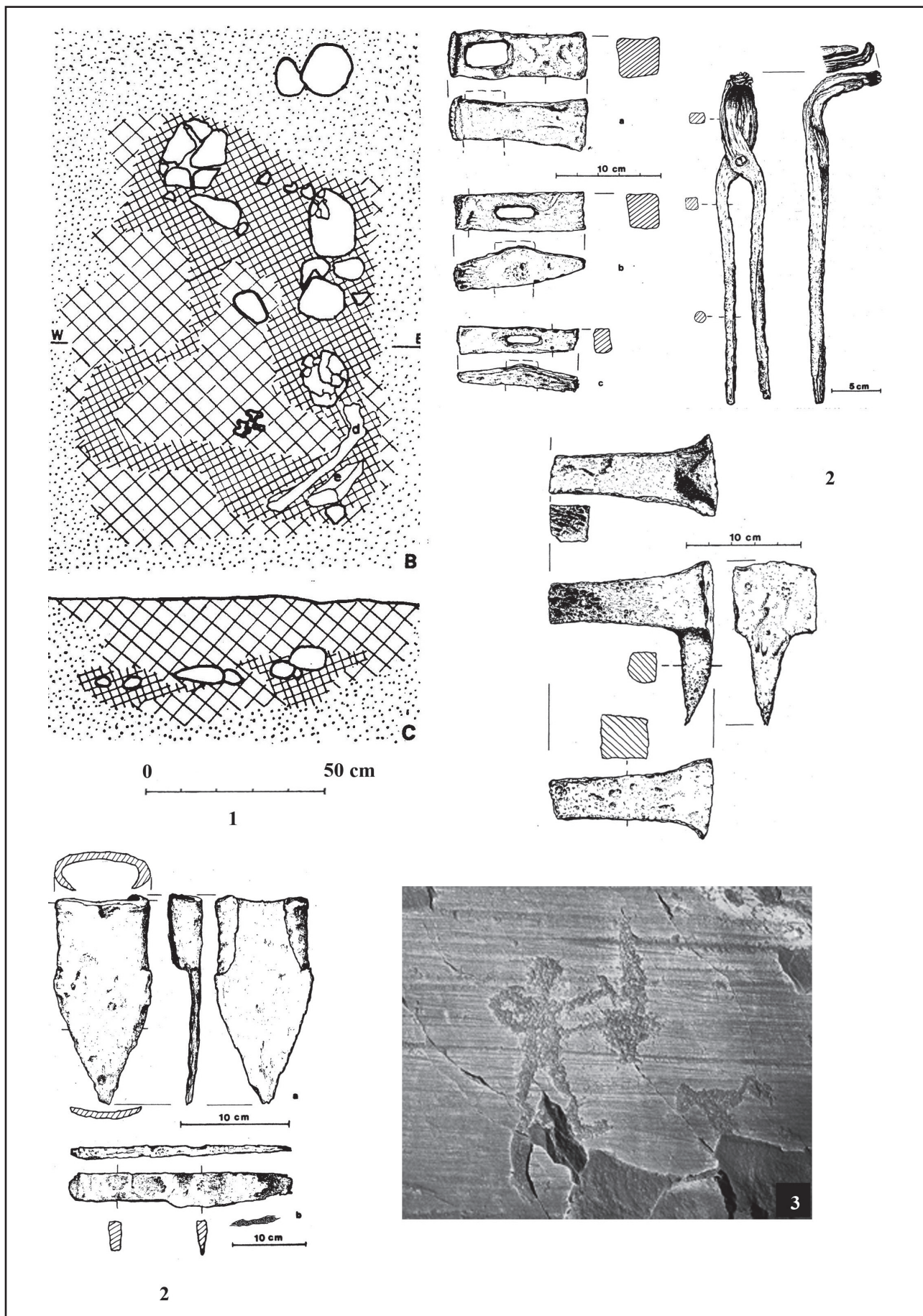

Tablica IX. 1-2. Polesie 1, woj. łódzkie (osada): 1. Obiekt nr G1084, 2. Obiekt nr X27 (fot. dzięki uprzejmości Fundacji Uniwersytetu Łódzkiego).

Opisana tutaj kuźnia z osady w Tłustem 1, jest tylko jedną z możliwości określenia funkcji niektórych obiektów produkcyjnych w postaci jam prostokątnych z brukiem kamiennym znajdujących na osadach kultury przeworskiej. Podobne do nich jamy z zmniejszą ilością kamieni lub zupełnie ich pozbawione mogły służyć do innych, różnych celów lub stanowiły pozostałości po obiektach porzuconych. Trudno to jednoznacznie orzec. Kowalstwo nie było bowiem, jak przypuszczam, w owym czasie zajęciem stałym, lecz prace tego typu wykonywano doraźnie, zależnie od potrzeb.

Na zakończenie warto jeszcze uświadomić sobie, że duże zgrupowania palenisk i podobnych im obiektów produkcyjnych raczej na pewno nie funkcjonowały jednocześnie. Ich chronologia jednostkowa jest niesłychanie trudna do ustalenia z wymienionych już przyczyn. Na przykład na osadzie w Rawie Mazowieckiej 3, datowano radiowęglowo tylko kilka z wielu takich obiektów tworzących skupiska. Żadne z nich nie mieściło się nawet w równoległym przedziale chronologicznym³. Takie wyodrębniające się skupiska obiektów produkcyjnych są więc dowodem jedynie na istnienie wyodrębnionej strefy związanej z wytwórczością. Miejsca takie powstawały też zapewne w wyniku długotrwałego użytkowania osady. Jest to też pewnym spuwentowaniem wspomnianego na początku tego tekstu wyróżniania centrów czy ośrodków produkcyjnych na podstawie dużego nagromadzenia podobnych obiektów w jednym miejscu. Należy do tego podchodzić z dużą ostrożnością.

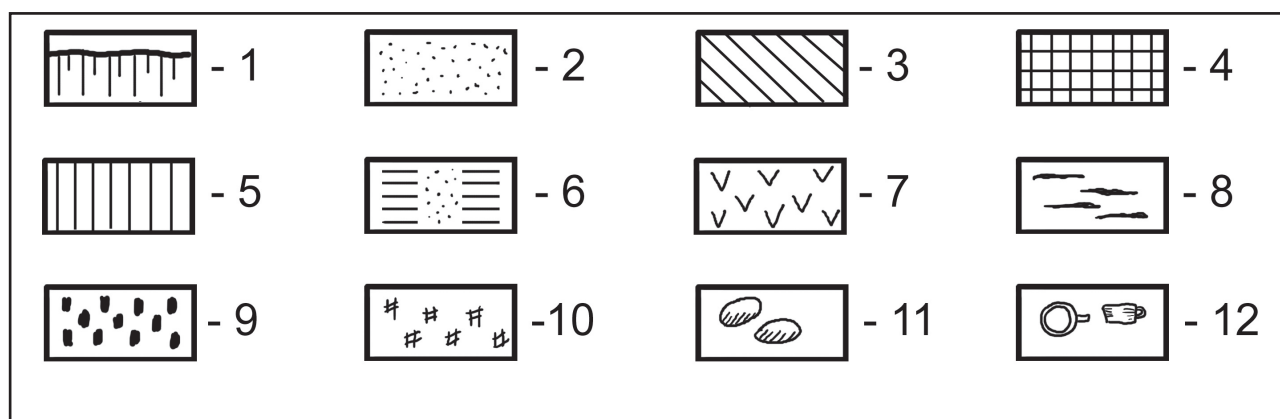

Tablica X. 1-2. Tłuste 1, woj. mazowieckie (osada): 1. Palenisko, obiekt nr 24 – prawdopodobnie relikty kuźni (wg A. Waluś 1979), 2. Zestaw narzędzi i wyrobów kowalskich, w tym kowadło (wg A. Waluś 1979). 3. Val Camonica (Lombardia): petroglif ukazujący kowala przy pracy (fot. J. Skowron).

Podpisy do legendy dla tablic IV: 1-2, V: 1, VI: 1, VII.

- 1 - humus
- 2 - żółty piasek
- 3 - brunatny piasek
- 4 - rdzawy piasek
- 5 - brunatna próchnica z domieszką piasku
- 6 - brązowa próchnica z domieszką brązowej gliny
- 7 - glina
- 8 - spalenizna
- 9 - węgle drzewne
- 10 - polepa
- 11 - kamienie
- 12 - ceramika

POZNÁMKY

¹ W opracowaniu u autora

² Składam serdeczne podziękowania dr Sewerynowi Rzepeckiemu i mgr Magdalenie Piotrowskiej za udostępnienie mi materiałów z nie publikowanej osady kultury przeworskiej w Polesiu 1, gm. Łyszkowice w woj. Łódzkim, badanej przez Fundację Uniwersytetu Łódzkiego.

³ Pełne opracowanie osady w Rawie Mazowieckiej 3, jest właśnie przygotowywane do druku przez autora.

LITERATURA

Jażdżewska 1988 – M. Jażdżewska: Najciekawsze obiekty na stanowisku kultury przeworskiej w Siemiechowie nad górną Wartą. *Prace i Mat. Muz. Łódź, Ser.Arch.* 32, 1985, 109-142.

Jurkiewicz/Machajewski 2006 – B. Jurkiewicz/H. Machajewski: Osadnictwo kultury przeworskiej z przełomu er oraz z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów. In: L. Czerniak/J. Gąssowski (Eds.): *Via Archaeologica Pultuskiensis 1: Osada wielokulturowa w Jankowie, gm. Piątek, woj. łódzkie, Pułtusk*, 109-218.

Jurkiewicz/Machajewski 2008 – B. Jurkiewicz/H. Machajewski: Osada z okresu przedrzymskiego. In: L. Czerniak/J. Gąssowski (Eds.): *Via Archaeologica Pultuskiensis 2: Osada wielokulturowa w Łękach Górnych, gm. Krzyżanów, woj. łódzkie, Pułtusk*, 61-175.

Langer/Pietrzak/Tomaszewska 2008 – J.Langer/S.Pietrzak/A.Tomaszewska: Raport z badań próbek fragmentów ceramiki kultury jastorfskiej. In: L. Czerniak/J. Gąssowski (Eds.): *Via Archaeologica Pultuskiensis 2: Osada wielokulturowa w Łękach Górnych, gm. Krzyżanów, woj. łódzkie, Pułtusk*, 215-228.

Kolnik 1998 – T. Kolnik: Haus und Hof im quadischen Limesvorland. In: A. Leube (Eds.): *Haus und Hof im östlichen Germanien*. Bonn, 144-159.

Kot/Piotrowska 2010 – K. Kot/M. Piotrowska: Opracowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych na stanowisku Polesie 1, gm. Łyszkowice. In: L. Domańska/S. Rzepecki (Eds.): *Tom IV-epoka żelaza, część 2*. Fundacja Uniwersytetu Łódzkiego 2010. Maszynopis.

Lehmann 2002 – T. Lehmann: Brill, Lkr. Wittmund. Ein Siedlungsplatz der Römischen Kaiserzeit am ostfriesischen Geestrand. *Beiträge zur Archäologie in Niedersachsen*. Band 2.

Michałowski 2011 – A. Michałowski: Budownictwo kultury przeworskiej. Poznań.

Moszczyński 2010 – J. Moszczyński: Zespół osadniczy kultury przeworskiej na stanowisku 1-4 w Wiktorowie, pow. Zgierz, woj. łódzkie. Ratownicze badania archeologiczne na trasie autostrady A-2 w woj. łódzkim. *Via Archaeologica Lodzienis 2*. Łódź.

Moszyński 1967 – K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian. Tom 1 Kultura materialna*. Warszawa.

Nadolny 2005 – J. Nadolny: *Dziegieć. Drwal. Pismo Przedsiębiorców Leśnych 5*.

Schuster 2004 – J. Schuster: *Herzprung. Eine kaiserzeitliche bis völkerwanderungszeitliche Siedlung in der Uckermark*. *Berliner Archäologische Forschungen 1*. Berlin.

- Skowron 2004 – J. Skowron: O funkcji niektórych budowli słupowych w osadach ludności kultury przeworskiej. In: M. Olędzki/J. Skowron (Eds.): *Kultura przeworska. Odkrycia-interpretacje-hipotezy*, Łódź, 9-23.
- Skowron 2010a – J. Skowron: Siedlungskomplex mit Herrenhof der Przeworsk-Kultur in Rawa Mazowiecka (Mittelpolen). *Siedlungs- und Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 33. Rahden/Westfalen, 285-299.
- Skowron 2010b – J. Skowron: Obiekty produkcyjne z osad ludności kultury przeworskiej w Polsce środkowej, In: J. Beljak/G. Březinova/V. Varsik (Eds.): *Archeológia barbarov 2009: Hospodárstvo Germánov. Sídľiskové a ekonomické štruktúry od neskorej doby laténskej po včasný stredovek, Zborník referátov z V. protohistoryckej konferencie Nitra, 21-25. septembra 2009*. Nitra, 419-448
- Waluś 1979 – A. Waluś: Zespół narzędzi kowalskich i rolniczych z okresu wpływów rzymskich z miejscowości Tłuste, gm. Grodzisk Mazowiecki, woj. Warszawa, stan. 1. *Spraw. Arch.* XXXI, Kraków, 119-128.
- Wiklak 1984 – H. Wiklak: Osada kultury przeworskiej z przełomu okresu lateńskiego i rzymskiego w Stobnicy-Trzymorgach, stan. 2, woj. Piotrków Tryb. *Spraw. Arch.* 35, 161-208.
- Wiklak 1995 – W. Wiklak: Osada kultury przeworskiej w Róźyczach Starej Wsi, na stanowisku 3, w województwie skierniewickim. *Prace i Mat. Muz. Łódź* 37-38, 141-180.
- Zimmermann 1991 – W. H. Zimmermann: Erntebergung in Rutenberg und Diemen aus archäologischer und volkskundlicher Sicht. *Néprajzi Értésítő* 71-73. Festschrift T. Hoffmann. Budapest, 71-104.
- Zimmermann 1998 – W. H. Zimmermann: Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. Zu Konstruktion und Haltbarkeit prähistorischer bis neuzeitlicher Holzbauten von den Nord – und Ostseeländern bis zu den Alpen. *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 25. Oldenburg, 9-241.

INTERPRETATION EINIGER OBJEKTE MIT UNBEKANNTER FUNKTION IN SIEDLUNGEN DER PRZEWORSK-KULTUR IN MITTELPOLEN

JUSTYN SKOWRON

Der Beitrag beschäftigt sich, auf Grund ausgewählter und oft vereinzelter Beispiele, mit denjenigen Objekten im Rahmen der wirtschaftlichen Struktur der Przeworsk-Kultur, deren Funktion Interpretationsprobleme verursacht. Die Ausgangsbasis für die Analyse bildet das Gebiet Mittelpolens (Skowron 2010b, 419-420, ryc. 1), wo diese Objekte am häufigsten vertreten sind. Die Analogien stützen sich auf ethnographische Quellen, dank denen man auch archäologische Objekte rekonstruieren kann.

Die Wirtschaftsobjekte, bei denen es problematisch ist, ihre Funktion zu bestimmen, wurden in zwei Gruppen aufgeteilt – in zufällig beziehungsweise planmäßig projektierte Wirtschaftsanlagen. Unter diesen Vorrichtungen findet man verschiedene Typen von Gruben mit identischer Verfüllung, ohne Spuren einer Konstruktion. Alle erfassten Objekte erforderten einen planmäßigen Bau. Die behandelten Anlagen hängen mit der Landwirtschaft und mit nichtagrarischer Produktion zusammen.

1. Die Anlagen mit Bezug zu Landwirtschaft

In den bisher untersuchten Siedlungen stoßen wir manchmal auf ovale oder kreisförmige oberirdische Pfostenkonstruktionen mit einer Pfostengrube im Innern. Diese Objekte sind gewöhnlich in einem breiteren Umfeld der Wohnbauten oder sogar in gewissem Abstand von der Wohnfläche situiert. Deren Durchmesser schwankt normalerweise zwischen 200 und 500 cm. Als Beispiel kann man die Objekte Nr. 2387 (Taf. I: 1), 2386 (Taf. I: 2) oder 2337 (Taf. I: 3) aus der Siedlung Jankowie 40 anführen. Diese unterirdischen Konstruktionsbelege sind vermutlich Überreste herkömmlicher Schober mit Pfostenkonstruktion mit schräg oder senkrecht eingelassenen Pfosten beziehungsweise Stangen. Solche Schober findet man auf polnischem Gebiet sowie in Europa seit der ältesten Zeiten bis heute, was auch durch die Photographien dokumentiert ist (Taf. II: 1-2).

Andere Konstruktionen, wenn auch mit ähnlicher Funktion, repräsentieren die Objekte Nr. 2395 (Taf. I: 4), 2399 (Taf. I: 5) und 2400 (Taf. I: 6) aus derselben Siedlung Jankowie 40. Es handelt sich um Pfostengruben von kleinen Innenausmaßen in quadratischer Anordnung (von 1,5 bis 5 m²). Gehen wir von ihrer Größe und Verteilung aus, können wir annehmen, dass sie die Überreste der Fundamente von Getreidespeichern repräsentieren (Taf. III: 1). Diese Vorratsanlagen sind auch ethnographisch gut dokumentiert. Anhand der hinterlassenen Spuren mussten sie genau so ausgesehen haben (Moszyński 1967, 244). Ähnliche Spuren hinterließen auch die sogenannten „brogi“, d. h. Getreide- oder Heuhaufen, gelagert an der mit Moos oder mit anderem Isolationsmaterial belegten Oberfläche zwischen drei oder vier Pfosten. Auf solche Pfosten stützte sich manchmal ein kleines (abnehmbares) Schutzdach, das die Ernte vor Witterungseinflüssen geschützt hat (Taf. III: 2). Die obenerwähnten Objekte in der Siedlung Jankowie 40 kann man zusammen mit der ganzen Siedlung nur rahmenhaft in die Zeit von der Mitte des 2. bis zum Anfang des 4. Jahrhunderts n. Chr. datieren.

Eine andere Funktion erfüllten die kreisförmigen Objekte in der Siedlung Stobnica Trzymorgi 2 (Taf. IV: 1). Sie waren nach dem Prinzip einer Umfassungskonstruktion gebaut und bestanden aus einem Fundamentgraben, in den vermutlich vier Paare von gegenständigen Pfosten eingelassen waren (Taf. IV: 2). Der Durchmesser der Innenkonstruktion reichte bis zu 500 cm. Im Innern befand sich eine rechteckige Feuerstätte und daneben drei kleine Pfostengruben. Eine andere, sehr ähnliche Konstruktion, befand sich im südöstlichen Teil der Siedlung. Der Grabungsleiter interpretierte die Baustruktur Nr. 1 als ein Sakralobjekt und benannte es „Heiligtum 1“ (Wiklak 1984, 178, rys. 16). Wie aus ethnographischen Analogien hervorgeht, waren diese Anlagen höchstwahrscheinlich für Getreidetrocknen bestimmt (Moszyński 1967, 212). Die beiden Konstruktionen sind anhand des keramischen Fundmaterials in die Latènezeit datiert.

2. Die Anlagen mit Bezug zu nichtagrarischer Produktion

Zu dieser Gruppe gehören mehrere Objekte, die als Feuerstätten oder Wirtschaftsobjekte mit unbekannter Funktion bezeichnet werden. Bei allen von ihnen wurden Brandspuren sowie eine große Menge an zerstreuten oder planmäßig angeordneten Steinen beobachtet. Einige von ihnen unterscheiden sich ebenfalls mit ihrer Form, die im Grundriss meistens einem Rechteck nähert.

In der Siedlung Rózyce Stara Wieś 3 fand man außer mehreren rechteckigen Feuerstätten auch ein speziell gebautes Objekt, das von dem Autor als Feuerstätte Nr. 2 identifiziert wurde. Es handelte sich um einen Ring aus Steinen mit einem großen Gefäßfragment in der Mitte der zentralen Vertiefung (Wiklak 1995, 154, rys. 13). Offensichtlich geht es um die Überreste einer Teerschwelerei, was auch rezente Analogien bestätigen (Taf. VI: 1).

Eine andere Gruppe wirtschaftlicher Objekte repräsentieren die Feuerstätten oder Herstellungsanlagen mit Brandspuren, die in großen Gruppen im Rahmen der Siedlungen freigelegt werden. Unter einigen Dutzenden von speziellen Objekten, die in der Siedlung Rawa Mazowiecka 3 (Skowron 2010a) entdeckt wurden, sind es z. B. die Objekte Nr. 261 (Taf. VII: 1) und 310 (Taf. VII: 2), in der Siedlung Wiktorów 1-4 (Moszyński 2010) das Objekt Nr. 242 (Taf. VII: 3). In allen diesen Objekten wurden Pfostengruben entdeckt. Die obengenannten Konstruktionen sind nicht einfach zu interpretieren. Höchstwahrscheinlich handelt es sich um verschiedene Backanlagen und es ist ebenfalls nicht auszuschließen, dass sie mehreren unterschiedlichen Zwecken je nach aktuellem Bedarf dienen konnten.

Ähnliche 41 Wirtschaftsobjekte, nur ohne Spuren von Pfostengruben, entdeckte man in der unlängst untersuchten Siedlung Polesia 1. Die Objekte waren meist fundleer oder enthielten bloß kleine Keramikfragmente. In der Verfüllung dieser Wirtschaftsgruben findet man entweder Aschenschichten, oder Steine. Es sind z. B. die Objekte X14 (Taf. VIII: 1), X15 (Taf. VIII: 2), G1084 (Taf. XI: 1) und X27 (Taf. VIII: 2). Diese wenigen Beispiele von der großen Menge an ähnlichen Befunden aus vielen Siedlungen der Przeworsk-Kultur deuten an, dass sie allgemein als einfache Mehrzweckanlagen betrachtet werden können. In diesem Zusammenhang verweisen wir auch auf eine sehr ähnliche Feuerstätte aus der abgebrannten Siedlung der Przeworsk-Kultur in Tłuste 1 (Woiwodschaft Masowien), die als Obj. 24 bezeichnet wurde (Waluś 1979). In ihrer Verfüllung fand man Schmiedewerkzeug und Produkte in Form von landwirtschaftlichen Geräten (Taf. X). Diesen Befund kann man als eine Schmiedewerkstatt interpretieren. Dies ist vielleicht jedoch nur eine der möglichen Zweckbestimmungen einiger Herstellungsobjekte in Form von rechteckigen Gruben mit Steinen am Boden, die in Siedlungen der Przeworsk-Kultur freigelegt werden. Ähnliche Gruben mit oder ohne die Steine mögen auch anderen Zwecken gedient haben oder sie könnten auch die Überreste von verlassenen Objekten repräsentieren.

Die obenerwähnten Objekte bilden meist größere Gruppen in selbständigen Teilen der Siedlungen. Es muss noch zugefügt werden, dass sie vermutlich nicht alle auf einmal in Betrieb waren, sondern dass sich diese Gruppen schrittweise während der langzeitigen Besiedlungsdauer herausgeformt haben.

---

dr Justyn Skowron
ul. Kopcińskiego 31a, m. 28
90-142 Łódź – Polska
Przedsiębiorstwo Archeologiczno-Konserwatorskie „Kairos-Plus”
just@toya.net.pl